

Pîndind orașul Alep

Pe la începutul anului 1175, Saladin se afla cu siguranță într-o poziție din care putea amenința Alepul, dar, în ciuda predicției lui mai degrabă îndrăznețe, orașul s-a dovedit un obstacol incomod, împiedicîndu-l să-și extindă autoritatea asupra Siriei în următorii ani. Formidabila citadelă a orașului Alep și puternica lui garnizoană însemnau că orice tentativă de asalt ar fi cerut răbdare și resurse militare ample. Dar, chiar dacă ar fi reușit, o abordare atît de directă ar fi dus probabil la un conflict îndelungat și sîngeros – nu la o cucerire care să se potrivească cu imaginea favorită a lui Saladin, aceea de slujitor smerit al Islamului. Probabil sultanul spera că oponentii lui îi vor da motive să atace orașul, poate insultîndu-l sau chiar omorîndu-l pe al-Salih, însă Gumushtegin era mult prea abil ca să facă o gafă atît de mare. Tînărul moștenitor zangid, izvorul legitimității, era mai valoros viu ca domnitor-marionetă în Alep. Într-adevăr, Gumushtegin l-a convins pe băiat să țină un discurs emoționant și înduioșător pînă la lacrimi în fața populației din oraș, în care o implora să îl protejeze împotriva tiraniei lui Saladin.

Agravînd problemele lui Saladin, conducătorii din Alep și Mosul și-au lăsat deoparte neînțelegerile pentru a se uni împotriva amenințătorului val al domniei aiubide. În următorul an și jumătate, Saladin a rămas în Siria, întreprinzînd un șir de asedii limitate și în mare parte neconcludente ale orașului Alep și ale așezărilor din orbita lui. În aprilie 1175 și apoi un an mai tîrziu, în aprilie 1176, a înfruntat armatele din Alep și Mosul în luptă deschisă, în ambele ocazii obținînd victorii convingătoare. Cele două înfruntări au sporit reputația deja înfloritoare a sultanului ca fiind cel mai bun general al Islamului, demonstrînd totodată superioritatea clară a armatelor sale egiptene și damaschine din ce în ce mai experimentate. Însă în termeni practici ele s-au dovedit neconcludente. Convins că o stăpînire durabilă asupra Siriei nu putea fi obținută dacă ar fi fost întinată cu sînge musulman, Saladin a încercat să limiteze nivelul luptei efective desfășurate între musulmani, bazîndu-se mai degrabă pe disciplina de trupă decît pe ferocitatea războinică pentru a se impune și scurtînd urmărirea dușmanilor atunci cînd erau alungați de pe cîmpul de luptă. În felul acesta, potrivnicilor li se îngăduia să se refacă și să se regrupeze.

S-ar părea că pînă în vara anului 1176 combinația de agresiune militară temperată și propagandă neconținută a continuat. Gumushtegin a rămas la conducerea Alepului, alături de al-Salih, în timp ce Saif al-Din a continuat să guverneze orașul Mosul, însă treptat acești aliați au fost siliți să accepte unele concesii. Dreptul lui Saladin de a governa teritoriul sirian pe care îl stăpînea la sud de Alep a fost recunoscut în mai 1175, iar această situație a fost oficializată ulterior printr-o diplomă de investitură emisă de califul din Bagdad. Cînd s-a încheiat pacea, în iulie 1176, Saladin a recunoscut că nu mai putea pretinde să fie singurul tutore legal al lui al-Salih (deși sultanul continua să se prezinte drept slujitor al Zangizilor), însă pînă atunci Alepul își dăduse acordul, deși în termeni mai degrabă vagi, să contribuie cu trupe la războiul sfînt.

Pe tot parcursul acestei perioade Saladin încercase, cu oarecare succes, să prejudicieze reputațiile lui Gumushtegin și Saif al-Din, învinuindu-i în repetate rînduri de negocieri cu latini. Saladin i-a scris des califului, plîngîndu-se că cei doi încheiaseră cu creștinii pacte trădătoare, pecetluite prin schimbul de prizonieri. Acuzațiile reluau condamnarea armistițiului servil încheiat de Ibn al-Muqaddam cu Ierusalimul în 1174. Sultanul încerca

să-și prezinte campaniile siriene ca pe o luptă sinceră, ideologică pentru unificarea Islamului împotriva unui inamic franc amenințător. De fapt, era pură invectivă retorică, căci în aceeași perioadă Saladin însuși încheiase două armistiții cu latinii³⁹.

Bătrînul de pe Munte

Încercările lui Saladin de a subjuga Siria la jumătatea deceniului 1170 au fost complicate de amestecul Asasinilor. În această perioadă, aripa siriană a acestui ordin secret era instalată trainic în Munții Ansariya și înflorea sub conducerea unui irakian formidabil, Rashid al-Din Sinan, cunoscut în popor ca Bătrînul de pe Munte. Conducînd ordinul pentru aproape trei decenii la sfîrșitul secolului al XII-lea, reputația lui Sinan de bărbat cu „o inteligență subtilă și scilipitoare” s-a bucurat de o răspîndire largă și printre musulmani, și printre creștini. Guillaume de Tyr credea că Sinan le cerea loialitate și supunere absolută adepților lui, remarcînd că „ei nu socotesc nimic ca [fiind] prea aspru sau prea greu și, la porunca lui, iau cu nerăbdare asupra lor chiar și cele mai primejdioase sarcini”⁴⁰.

Asasinii reprezentau o forță inerentă, independentă și în mare măsură imprevizibilă în treburile Orientului Apropiat; iar arma lor principală – asasinatul politic – continua să se dovedească foarte eficientă. Dorința lui Saladin de a domina Siria și, mai exact, campaniile lui împotriva Alepului l-au adus în atenția Asasinilor. La începutul anului 1175, Sinan a hotărît să-l ia pe Saladin drept țintă, probabil, cel puțin în parte, la îndemnul lui Gumushtegin. Pe cînd sultanul era staționat în afara Alepului, un grup de treisprezece Asasini înarmați cu cuțite au reușit să pătrundă în mijlocul taberei și să înceapă un atac. Gărzile lui Saladin i-au sărit în ajutor, doborînd un atacator chiar în clipa în care sărise să-l lovească pe sultan. Deși conspirația fusese zădărnicită, printre salahiyya au existat totuși victime. La scurtă vreme, Saladin i-a scris nepotului său, Farruh-Şah, pentru a-l avertiza să fie atent în permanență și în curînd plasarea corturilor sultanului într-o incintă fortificată și păzită cu strășnicie, izolată de restul taberei, a devenit o practică standard.

În ciuda acestor măsuri de precauție, Asasinii au reușit să lovească din nou în luna mai a anului 1176. În timp ce Saladin vizita corturile unuia dintre emirii săi, patru Asasini l-au atacat, iar de această dată s-au apropiat periculos de mult de îndeplinirea misiunii lor criminale. În învălmășeala inițială, iscată pe neașteptate, sultanul a fost lovit și numai armura l-a scăpat de o rană gravă. Încă o dată, oamenii lui s-au năpustit asupra ucigașilor, măcelărindu-i pe toți, însă Saladin a rămas în stare de șoc și acoperit de sîngele provenit de la o tăietură pe obraz. Din acest moment, toți membrii anturajului său pe care nu-i recunoștea personal au fost îndepărtați.

În august 1176, Saladin a hotărît să se ocupe de această amenințare supărătoare. A asediat principalul castel al Asasinilor, la Masyaf, dar după nici o săptămînă a întrerupt blocada, retrăgîndu-se la Hama. Motivul plecării sultanului și amănuntele unei înțelegeri intermediare cu Sinan rămîn un mister. Multe relatări musulmane repetă povestea conform căreia, fiind amenințat cu o campanie inflexibilă de ucidere a membrilor familiei aiubide, Saladin ar fi încheiat un pact mutual de neagresiune cu Bătrînul de pe Munte. Un cronicar din Alep furnizează o explicație și mai terifiantă, descriind cum a fost vizitat sultanul

Respect pentru oameni și cărți

de un trimis al lui Sinan. După ce a fost percheziționat pentru a se verifica dacă nu este înarmat, mesagerului i s-a acordat o audiență la Saladin, dar acesta a insistat să discute cu el în privat. În cele din urmă sultanul a încuviințat să poruncească tuturor să plece, cu excepția a două dintre cele mai pricepute și mai de încredere gărzi – bărbați pe care îi socotea ca pe „propriii săi fii”.

Trimisul s-a întors apoi spre cele două gărzi și a zis : „Dacă v-aș porunci, în numele stăpînului meu, să îl uciideți pe acest sultan, ați face-o?”. Ei au răspuns : „Da”, apoi și-au scos săbiile din teacă, spunînd : „Poruncește-ne după cum ți-e voia”. Saladin a fost uluit, iar mesagerul a plecat, luîndu-i cu el. Și după aceea Saladin a înclinat să facă pace [cu Sinan]⁴¹.

Realitatea acestei povestiri poate fi pusă la îndoială – dacă Asasinii aveau într-adevăr agenți plasați atît de aproape de Saladin, cu siguranță ar fi reușit să-l omoare în 1175 sau în 1176 –, însă mesajul implicit al istoriei era clar. Era aproape imposibil să te ferești mereu de Asasini. Indiferent cum, e evident că Saladin și Sinan au ajuns la o formă de reconciliere în anul 1176, pentru că sultanul nu a mai atacat niciodată enclava din munți a ordinului și nici nu au mai existat atentate la viața lui.

Regatul aiubid al lui Saladin

La sfîrșitul verii anului 1176, Saladin a încheiat aproape doi ani de campanie împotriva orașului Alep. Cu un armistițiu care consfințea stăpînirea lui asupra Damascului și a celei mai mari părți a Siriei, el a cultivat intenționat aparența supunerii față de al-Salih. În toate teritoriile stăpînite de Saladin, numele tînărului conducător a continuat să apară pe monede și să fie menționat în rugăciunea de vineri. Însă sultanul a căutat să-și legitimizeze și mai mult autoritatea, căsătorindu-se cu văduva lui Nur al-Din, Ismat, fiica lui Unur, domnitorul burid din Damasc, care murise cu mult timp înainte. Mai întîi de toate, aceasta era o uniune politică, pentru că mîna ei îi îngăduia lui Saladin să-și creeze legături cu cele două dinastii conducătoare ale orașului, însă în cuplu pare să se fi înfiripat și o prietenie adevărată, poate chiar dragoste*. Pînă atunci, sultanul mai făcuse și alte demersuri pentru a controla mașinăria guvernării zangide. Secretarul lui Nur al-Din, Imad al-Din al-Isfahani, a fost luat în serviciul lui Saladin și, alături de al-Fadil, nu peste mult timp a devenit unul dintre cei mai apropiați confidenți ai sultanului.

În septembrie 1176 Saladin s-a întors în Egipt. Această mișcare i-a oferit un anumit răgaz după primejdiile și înfruntările din ultimele luni – în luna martie a anului 1177 s-a oprit pentru trei zile în Alexandria cu fiul său de 6 ani, al-Afdal, ca să asculte poveștile despre viața profetului Mahomed –, dar ea oglindea și o nouă realitate din viața sultanului. Aflîndu-se în fruntea unui stat care se întindea de la Nil pînă la Orontes, în Siria, se confrunta acum cu toate dificultățile practice ce însoțeau guvernarea unui regat întins din punct de vedere geografic în Evul Mediu. O chestiune prioritară era comunicarea.

* Ismat a murit în ianuarie 1186, cînd Saladin era și el grav bolnav. Cei mai apropiați sfătuitori i-au ascuns vreme de două luni vestea morții soției, de teamă să nu-i provoace tulburare și suferință.

Nevoit să facă față aceleiași probleme, Nur al-Din suplimentase rețeaua de curieri și mesageri călare prin utilizarea extinsă a porumbeilor voiajori, iar Saladin îi urma acum exemplul. Pentru a obține informații, plătea și spioni și iscoade în Siria și Palestina. Totuși, indiferent de modul în care erau duse, mesajele riscau întotdeauna să fie interceptate de inamic, așa încât sultanul recurgea uneori la scrierea cifrată. Un adevăr important al vieții în această epocă, și pentru musulmani, și pentru creștini, era că transferul de informații era extrem de imprecis, chiar și în interiorul grupurilor de aliați, iar cunoașterea intențiilor și mișcărilor inamicului se baza adesea pe simple ipoteze. Ignoranța, eroarea și dezinformarea influențau luarea deciziilor și, în anii următori, Saladin s-a străduit mereu să afle ce se întâmpla în lumea musulmană și să înțeleagă fie și parțial planurile și acțiunile francilor. În această situație, rolurile jucate de al-Fadil și Imdad al-Din în calitate de corespondenți, purtători de cuvânt și propagandiști erau de o importanță majoră.

Unirea dintre Cairo și Damasc sub conducerea aiubidă l-a forțat pe Saladin să recurgă și la numirea unor loctiitori care să guverneze în absența lui. Pe tot parcursul carierei sale, sultanul s-a adresat mai întâi rudelor de sînge pentru îndeplinirea acestor funcții și uneori acest sistem care se baza pe încrederea în familia extinsă a funcționat bine. În toamna anului 1176, cînd s-a întors, a văzut că fratele său al-'Adil și nepotul Farruh-Șah cîrmuiseră Egiptul cu multă chibzuință. Totuși, în Siria, aranjamentele s-au dovedit mai puțin satisfăcătoare. Delegat ca guvernator al Damascului, Turan-Șah, fratele mai vîrstnic al lui Saladin, și-a dovedit incompetența. Înclinat către o generozitate bănească excesivă – se știe că la moartea lui datoriile personale îi ajunseseră la aproximativ 200.000 de dinari –, era și iubitor al celor mai desfrînate distracții. Cum Siria fusese lovită de o secetă lungă la sfîrșitul anilor 1170, puțin cîte puțin a devenit clar că Turan-Șah trebuia înlocuit. În 1178, Saladin a admis cu deznădejde că „se pot trece cu vederea greșelile mici și se poate tăcea cu privire la chestiunile mărunte, dar atunci cînd tot ținutul e vlăguit... se cutremură stîlpii Islamului”.

Sultanul s-a bucurat de mai mult succes în încercările sale de a echilibra folosirea resurselor fizice și financiare în teritoriile pe care acum le comanda el. În 1177 a dat înțîietate regiunii Nilului, întărind sistemul defensiv al Alexandriei și al portului Damietta și inițiind construirea unui masiv zid fortificat care să împrejmuiască atît orașul Cairo, cît și suburbia meridională a acestuia, Fustat. A luat și decizia costisitoare, dar benefică pe termen lung de a reconstrui flota Egiptului, odinioară vestită. Au fost aduse materiale pentru construirea corăbiilor, precum și marinari din Libia, dar faptul că Saladin căuta cea mai bună cherestea l-a făcut în curînd să stabilească legături comerciale cu Pisa și Genova. Acesta nu era decît un exemplu al avîntului pe care îl luase comerțul internațional cu materiale militare, tehnologie și chiar arme între Islamul aiubid și Occident, un comerț care a continuat chiar și atunci cînd războiul sînt s-a intensificat. Investiția sultanului a avut consecințe strategice extraordinare, căci în cîțiva ani a ajuns să controleze o flotă de șaiszeci de galere și douăzeci de nave de transport. Lipsit multă vreme de orice putere reală asupra navigației comerciale și militare în Marea Mediterană, Islamul din Orientul Apropiat putea rivaliza acum din nou pentru controlul asupra mării⁴².

Regele lepros

În aceeași perioadă în care Saladin își consolida stăpînirea asupra Egiptului și Damascului, un nou rege latin al Ierusalimului își începea domnia. În 1174, regele Amalric întrerupsese asediul orașului Baniyas, plîngîndu-se că nu se simte bine. De fapt, se molipsise de o formă gravă de dizenterie și, pînă în iulie, suveranul de 38 de ani era mort. I-a urmat fiul său, Balduin al IV-lea, un tînăr monarh a cărui domnie avea să fie umbrată de tragedie și de o criză tot mai profundă. Situația lui Balduin în momentul grăbitei lui întronări era deosebită. În 1163, înainte de a prelua coroana Ierusalimului, Amalric fusese de acord, la insistențele Înaltei Curți, să-și repudieze soția, Agnes de Courtenay (fiica lui Josselin al II-lea, contele Edessei). Motivul oficial pentru anularea căsătoriei lor fusese consangvinitatea – erau veri de gradul al treilea –, însă cauza reală s-ar putea să fi fost suspiciunile că Agnes avea să încerce să promoveze în Palestina, în detrimentul aristocrației locale, interesele clanului Courtenay, acum în mare măsură lipsit de pămînt. Amalric și Agnes aveau deja doi copii, Balduin și sora lui mai mare, Sibylla, și s-a convenit că legitimitatea lor urma să fie recunoscută în continuare, deși Amalric s-a recăsătorit în curînd cu prințesa bizantină Maria Comnena.

Copilăria și minoratul lui Balduin al IV-lea

Cum avea doar doi ani în 1163, Balduin a crescut într-un mediu familial dezorganizat. Și mama lui, Agnes, s-a recăsătorit aproape imediat și, fiind absentă de la curte în cea mai mare parte a timpului, nu a avut aproape nici un rol în educația lui Balduin, în timp ce Maria, mama lui vitregă, mai preocupată să favorizeze interesele odraslelor ei cu Amalric, a menținut o distanță plină de răceală. Chiar și prințesa Sibylla era efectiv o străină pentru tînărul prinț, căci era crescută între zidurile retrase ale mănăstirii mătușii sale Yvette, în Betania.

În final, unul dintre cei mai apropiați tovarăși din copilărie ai lui Balduin s-a dovedit a fi clericul și istoricul de la curte Guillaume de Tyr. Numit tutore al tînărului prinț în jurul anului 1170, lui Guillaume i s-a cerut „să-l călăuzească [pe moștenitorul desemnat] în formarea caracterului său, dar și să-l instruiască în cunoașterea literelor” și într-o serie de studii academice. Istoria Orientului Latin alcătuită de Guillaume cuprinde o descriere pătrunzătoare și intimă a caracterului lui Balduin din copilărie. Avînd o asemănare fizică pronunțată cu tatăl său, într-o asemenea măsură încît era aproape o oglindă a regelui în ce privește mersul și tonul vocii, prințul a fost descris ca un „copil frumos pentru vîrsta lui”, ager la minte, cu o memorie excelentă, iubitor de învățătură și de călărie. Și totuși, Guillaume a relatat cu o onestitate sfișietoare despre clipa unei revelații înfiorătoare din viața lui Balduin.

Într-o zi, pe cînd avea 9 ani și trăia în casa lui Guillaume, prințul se juca împreună cu un grup de băieți nobili. Se luaseră la întrecere punîndu-și la încercare capacitatea de a suporta durerea fără să se plîngă într-un joc popular și „ciupindu-se unul pe altul de brațe și mîini cu unghiile, așa cum fac copiii adesea”, pentru a vedea cine va țipa de

durere. În ciuda strădaniilor, nimeni nu a fost în stare să-l facă pe Balduin să dea un semn cît de mic de disconfort. La început, s-a presupus că era pur și simplu un semn de vigoare regală, însă Guillaume a scris :

Cînd asta s-a întîmplat de mai multe ori și mi s-a adus la cunoștință... am început să îi pun întrebări [și] am ajuns să-mi dau seama că jumătate din brațul lui drept era mort, așa că nu putea simți ciupiturile și nici măcar mușcăturile. Am început să-mi fac griji... i s-a spus tatălui său și, după ce au fost întrebați medicii, s-au făcut multe încercări de a-l ajuta cu comprese, unguente și chiar cu farmece, dar toate au fost în zadar. Cu trecerea timpului, ne-am dat seama tot mai limpede că asta însemna începutul unei boli mai grave și fără putință de vindecare. Nu îmi pot stăpîni lacrimile cînd vorbesc despre această mare nenorocire⁴³.

Într-adevăr, Balduin suferea de lepră în primele stadii. E improbabil ca în această fază să se fi pus un diagnostic clar. Cei mai buni medici au fost angajați pentru a supraveghea îngrijirea prințului, inclusiv creștinul arab Abu Sulaiman Dawud, și pentru o vreme s-ar părea că nu a existat o agravare serioasă a bolii sale. Ca Balduin să poată învăța mai departe arta cavalerescă esențială a luptei călare, fratele lui Abu Sulaiman a fost desemnat profesorul de călărie al băiatului. Învățat să controleze un cal doar cu genunchii, astfel încît brațul stîng sănătos să-i fie liber pentru mînuirea armei, prințul a devenit un călăreț deosebit de priceput.

În primii ani ai deceniului 1170, Amalric a căutat un soț potrivit pentru prințesa Sibylla, sperînd să asigure succesiunea în cazul în care avea să se dovedească necesară o alternativă la Balduin. Însă pînă la moartea neașteptată a regelui în 1174, pentru Sibylla nu se găsisse o pereche și singurul copil care supraviețuise din căsătoria sa cu Maria Comnena era o altă fată, prințesa Isabella. În iulie 1174, prințul Balduin nu era nici pe departe un candidat ideal la tron. Născut dintr-un mariaj care fusese ulterior dizolvat, nu avea decît 13 ani (și așadar, după legile regatului, mai avea doi ani pînă la majorat) și se știa că suferă de o formă de boală debilitantă. Cu toate acestea, Înalta Curte a aprobat întronarea lui și la 15 iulie, aniversarea de bun augur a cuceririi orașului de către primii cruciați, Balduin a fost încoronat și uns după obicei de către patriarhul Ierusalimului în bazilica Sfîntului Mormînt.

Istoricii obișnuiau să considere domnia lui Balduin al IV-lea ca pe un dezastru aproape total pentru Răsăritul Latin. Aceștia susțineau că, în timp ce Saladin accedea la putere, plecînd din Egipt pentru a uni lumea musulmană, Palestina francă fusese îngenuncheată de un monarh firav și bolnăvicios. Balduin a fost criticat că a păstrat din egoism coroana mult timp după ce ar fi trebuit să abdice și a fost învinuit că a inaugurat o eră de facționalism înverșunat și nociv, în care nobilimea din statele cruciate uneltea pentru putere și influență.

În ultimii ani, reputația tînărului rege a fost oarecum restabilită, cu un nou accent pus pe povara pe care o avea de purtat din cauza stării sale de sănătate care se înrăutățea, pe relativa vitalitate a primei perioade a domniei sale și pe eforturile hotărîte făcute atît pentru apărarea regatului, cît și pentru găsirea unui succesor viabil. Un adevăr rămîne totuși neschimbat. Statele cruciate au fost afectate adesea de crize de succesiune, în modul cel mai dăunător atunci cînd un conducător murea pe neașteptate în luptă, din cauza unei răni sau răpus de boală. Cazul lui Balduin a fost diferit și prejudiciul cauzat în timpul domniei sale a fost mai profund tocmai pentru că el nu a murit. Lîncezind pe tron, adesea fiind nevoie ca autoritatea executivă să fie exercitată prin intermediul unei